

SOÓS FERENC

Tévesen azonosított családi címerek a középkori magyar pénzeken

A középkori magyar pénzkibocsátás királyi felségjog volt, azonban a pénzverés gyakorlati végrehajtása annál hétköznapibb. A király elhatározta (tanácsadói javaslatára), hogy milyen pénzt verjenek, és annak kivitelezését – a pénzverést – megfelelő szakemberekre bízta. Ezeknek a szakembereknek a köre, szakismerete, etnikai hovatartozása igen változó volt, a megbízhatóságukkal is néha problémák merültek fel. A pénzverő szerszámok őrzése IV. Béla király (1235–1270) uralkodása alatt vált szigorúvá és rendszeressé. Ebben az időben alakult ki a pénzverőházak működésének kettős ellenőrzése is (tárnokmester és az esztergomi érsek emberei).¹

A későbbiekben a hamis pénzek kiszűrése és a valódiak azonosíthatósága végett a pénzverésért felelős személy, a kamaraispán egyedi azonosítási jellel látta el azokat. Erre vonatkozó utasítással I. Károly király (1308–1342) uralkodása alatt találkozunk először.² Kezdetben a verdére utaló jeleket láthatunk, majd I. (Nagy) Lajos (1342–1382) uralkodása alatt inkább a személyi jegyek szaporodtak el. Ezek az azonosítási jelek nem voltak egységesek, lehetnek képes ábrák vagy nevek kezdőbetűi (városnév, ahol a pénzverde működött, illetve a tisztségviselő nevének kezdőbetűje). A pénzen való elhelyezésük is változó volt.³ A verdejegyek feloldása, azonosítása ebből a korból még korántsem teljes. A középkorban általánossá vált verdejegy–mesterjegy megjelenési forma a 15. század első tizedeiben – Zsigmond király (1387–1437) uralkodása alatt – alakult ki és vált általánossá. Ez azt jelentette, hogy a pénz egyik oldalán – általában a hátlapján – az éremkép (szemből nézett) bal oldalán a pénzverde helyének (város), a jobb oldalán pedig a pénz kibocsátásáért felelős tisztségviselő (kamaraispán, kincstartó) nevének kezdőbetűje szerepel. A középkori magyar pénzek verdejegyeinek eddigi legteljesebb feldolgozását Pohl Artur végezte el, amelyet két könyvben tett közzé.⁴

¹ Soós Ferenc: A magyar fémpénzek feliratai és címerai. Bp., 1998. 40.

² 1338, 1342: „Et ut camerariorum nostrorum justitia appareat in denariis fabricandis, statuimus, ut quilibet eorum in ipsorum monetis signum habeat, per quod moneta per ipsum fabricata cognoscatur.” *Hóman Bálint*: A magyar királyság pénzügyei és gazdaságpolitikája Károly Róbert korában. Bp., 1921. 220.

³ Tóth Csaba: Pénzverés és pénzforgalom az Anjou-kori Magyarországon. Doktori disszertáció. Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar. Bp., 2002. 175.

⁴ Pohl, Artur: Ungarische Goldgulden des Mittelalters (1325–1540). Graz, 1974. 51., 1 térkép, 59 tábla; Pohl, Artur: Münnzeichen und Meister-

A verdejegy–mesterjegy forma bevezetése és elterjedése előtt már felismerték azt, hogy a pénzverde helyének és a pénz kibocsátásért felelős személy nevének kezdőbetűje helyett annak valamilyen képi megformálásával vagy címerével is lehet azonosítani a pénzmét. Ez a későbbiekben gyakorivá vált. A verdejegyként alkalmazott város címerek, illetve a várost jelképező címerekkel nem volt probléma. A mesterjegyként alkalmazott családi címerek azonosítása viszont több esetben gondot jelentett. Még napjainkban is vannak ilyen azonosítatlan mesterjegyek. Az is előfordult, hogy ezeket a családi címereket helytelenül azonosították, amelynek egyik oka az, hogy a pénzmén a címer megjelenítésére szolgáló hely nagyon kicsi és a vésnőknek nagy kihívást jelentett ezen a parányi területen ábrázolni egy címet úgy, hogy az felismerhető legyen.⁵

A tévesen azonosított címerek többsége valamelyik kamaraispán (*comes camerae*) vagy kincstartó (*thesaurarius regius*) családi címere, mint a pénz kibocsátásáért felelős tisztségviselő egyedi azonosító jele.

Jakcs András, György, István királyi kincstartók (1382–1391)

Kusalyi Jakcs (Jakab) fiai. Külön-külön, néha együtt látták el a kincstartói teendőket. Családi címerük mesterjegyként szerepel Zsigmond király aranyforintján (1. ábra).⁶

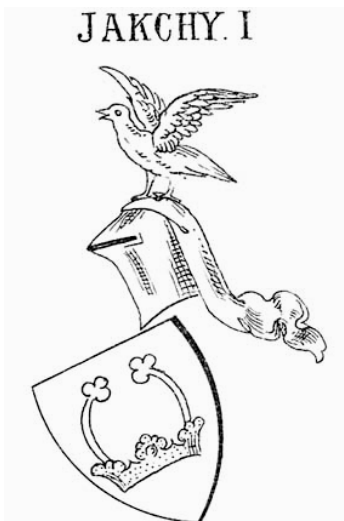

zeichen auf ungarischen Münzen des Mittelalters 1300–1540. Bp.–Graz, 1982. 101., 145 tábla.

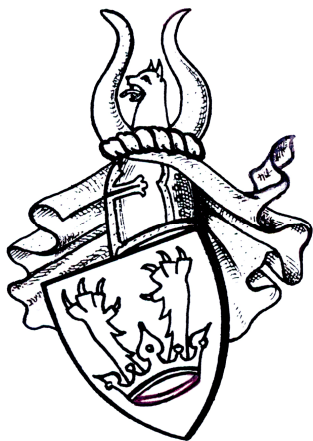
⁵ Soós Ferenc: Verde- és mesterjegyként alkalmazott címerek a magyar pénzeken. In: A numizmatika és a társtudományok II. Konferencia Debrecenben 1995. október 2–4. (Szerk. Krankovics Iona) Debrecen, 1996. 201–214.

⁶ A bemutatott érmék a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában található, megköszönöm Torbágyi Melindának a képek felhasználásának engedélyezését. A cikkben látható pénzmékek képei nem méretarányosak.

A pénzeken nincs verdejegy, ami azt jelentheti, hogy valamennyi verdében egységesen ezzel a mesterjeggyel verték. A korábbi heraldikai irodalmakban téves címerleírás és címerrajz szerepel, amelyet töredezett és hiányos pecsétek alapján készítettek el (2. ábra).⁷

A jelenlegi címer meghatározása ép pecsét és kályhacsempe, épségben maradt épület záróké címerábrája alapján történt (3. ábra).⁸

⁷ *J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch. Der Adel von Ungarn sammt den Nebenländern der St. Stephans-Krone.* (Bearbeitet von Géza von Csergheő, Major a. D.) Heft 1–7 unter Mit-Redaction des Iván von Nagy. Nürnberg, 1893. Jakch (Jakchy) I. v. Kusaly. (az itt közölt ábra e kötet Jakch címszavánál található); *Nyáry Albert: A heraldika vezérfonala.* Bp., 1886. V. tábla 37. kép; *Bárczay Oszkár: A heraldika kézikönyve.* Bp., 1897. 491. ábra; *Végh Gyula: Jegyzetek a magyarországi püspökök címereihez.* *Turul*, 49 (1935) 1–4. és 66–70. A további ábrák közül a 3., 5. és 7. a szerző saját rajza. A 6. forrása: *J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch. Der Adel von Ungarn Sammt den Nebenländern der St. Stephans-Krone.* (Supplementband) Bearbeitet von Géza v. Csergheő und Josef v. Csoma. Nürnberg 1894. Kandsdorffer címszó. A 10. forrása: *Magyarország címeres könyve (Liber armorum Hungariae)* I. k. Bp., 1913. 85. tábla.

⁸ *Emődi Tamás: A Kusalyi Jakcsok származása és címeres emlékei.* *Turul*, 69 (1996) 3–4. 57–66.

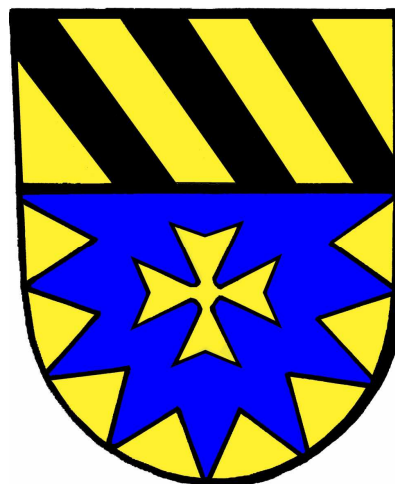
Címerleírás: lebegő levélkoronából kinövő, mancsaival felfelé álló két farkas- vagy medveláb. Sisakdísz: két ökör- vagy bivalyszarv között egy jobbra forduló, előtűnő farkas vagy kutya. Az aranyforint mesterjeggyén a címerpajzs felett egy zászló látható, ami a zászlósúri státuszra utal.⁹

Noffri Bardo kamaraispán (Körmöcbánya 1458–1459)

Bardi Onofrio jelentős szerepet töltött be a magyar pénzügyigazgatásban pénzkamara-, sókamara- és harmincadispáni hivatalokban. Róla 1409–1430 között rendelkezünk adatokkal. Gyermekai közül a négy fiú – Lénárd, János, Bardo és Jakab – szintén a pénzügyigazgatásban dolgozott harmincadispáni és pénzkamaraispáni beosztásokban. A legmarkánsabb egyéniség Lénárd volt, aki 1437-ben Zsigmond király külföldi útján kíséretében tartózkodott, mint pénzügyi tanácsadó. A Mátyás-féle aranyforint (4. ábra) mesterjegye bajmóci Noffri Bardo címere, aki 1458–1459-ben körmöcbányai kamaraispán volt.¹⁰

A családi címer: vágott pajzs első, arany mezejében három fekete harántpólya; második, arannyal ékkeretelt kék mezejében lebegő, arany máltai kereszt (5. ábra).¹¹

⁹ *Soós Ferenc: Magyarország kincstartói, 1340–1540.* Bp., 1999. 23–24.
¹⁰ 1458. július 14.: Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban: DF) 240419. Collectio Diplomatica Hungarica. A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa. Internetes kiadás (DL–DF 5.1) 2010.; 1459. április 19.: DF 250010.

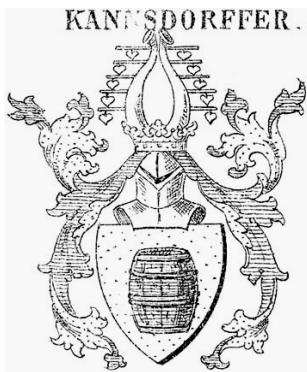
¹¹ V. ö.: *Soós Ferenc: „Elefánti János kalendárium” (könyvismertetés kiegészítésekkel).* Matúš Kučera: Kalendár Jána z Lefantoviec. *Művészettörténeti Értesítő*, 56 (2007) 162–167.

Kansdorfer János kamaraispán (Körmöcbánya 1455–1457; 1467–1469)

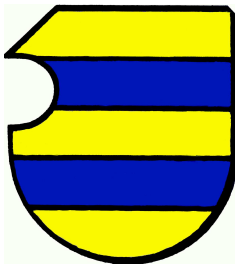
Bécsi polgár, 1453-ban osztrák főkinctartói jegyző. Körmöcbányán kamaraispán 1455–1457 között, majd 1457-ben Budán. Körmöcbányán ismét kamaraispán Mátyás király pénzreformja idején, 1467–1469 között.

Családi címere két nagy félreértést is eredményezett: egyet a heraldikában, és egyet a numizmatikában.

- A heraldikában: V. László királytól Budán 1456. március 22-én kapott német nyelvű, birodalmi formára kiállított címerlevelet. A címerleírásban egy régies kifejezés szerepel, és ez okozta a félreértést. Így szerepel: „... ainem Schild von Gold und darinne zwen fazz von lazur in par ...” Heraldikusok ezt a címerleírást idézik annak bemutatására, hogy a latin *fascia* vagy a francia *fesce* szó – ami a heraldikában pólyát jelent – német kiejtés szerinti leírása milyen félreértést okozhat.¹² Nyáry Albert ezt így fordította le: „Arany mezőben két kék hordó.” (A fass = hordó fordításaként.¹³) A magyar Siebmacher-kötetekben ilyen kép és leírás jelent meg, de a címerképben már csak egy hordó szerepel.¹⁴ (6. ábra)

- A helyes címerleírás: arany mezőben két kék pólya.¹⁵ (7. ábra)

- A numizmatikában: Az 1467-es pénzügyi reformot követően a Körmöcbányán vert valamennyi pénzfajtán (új éremképű garas, dénár, obulus és régi éremké-

pú aranyforint) mesterjegyként Kansdorfer János családi címere szerepel. (8. ábra)

Pohl Artur ezt osztrák címernek vélte, és még ideológiát is gyártott hozzá: „... nyilván nemzeti büszkeségből használta, az okmányok szerint is Wiener Bürgernek, azaz bécsi polgárnak szokta magát nevezni.” A családi címer nem azonos az osztrák vörös mezőben ezüst pólyás címerrel, hanem arany mezőben két kék pólya szerepel!¹⁶

Bebek Pál kamaraispán (Körmöcbánya 1469)

Mátyás király 1467. évi pénzreformja idején először az ezüstpénzeket (garas, dénár, obulus) cserélték ki, majd csak ezután került sor az aranyforintok éremképének módosítására. De ez mikor történt meg? 1469-ben, 1470-ben? Ki vette (ki volt a kamaraispán)? Tárgyi bizonyíték erre az aranyforint, amely a körmöcbányai verdéből került ki azonos hátlappal, de különböző előlappal. Az egyik a régi, címeres előlap szerepel, a másikon pedig a Madonna. Mindkettő mesterjegye egy családi címer: pajzsban kettőskereszt. (9. ábra)

¹² J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch. Band A. Geschichte der Heraldik (Wappenwesen, Wappenkunst und Wappenwissenschaft). (Bearbeitet von Gustav A. Seyler.) Nürnberg 1890. 224.

¹³ Nyáry A.: i. m. 240. 1. j.

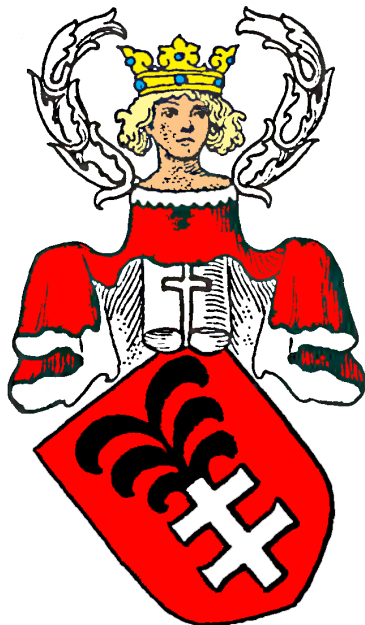
¹⁴ J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch i. m.

¹⁵ Soós Ferenc: Kansdorfer János körmöcbányai kamaraispán címerleírásának és címerrajzának ellentmondásai. *Az Érem*, 51 (1995) 5–8.

¹⁶ Pohl Artur: Hunyadi Mátyás birodalmának ezüstpénzei 1458–1490. Bp., 1972. (Az éremgyűjtők kiadványsorozata 8. szám) 23–24.

Ezzel a mesterjeggyel vertek Madonnás garast, dénárt és obulust is. Pohl Artur ezt Mühlstein Vid kamaraispánnak tulajdonítja, azonban ez kétséget hagy maga után. Egyrészt azért, mert ismerjük az ő családi címerét, ami nem egyezik ezzel, másrészt azért, mert ő 1470-ben volt először Kör-möcbányán kamaraispán és egyben zólyomi alispán.¹⁷ A szóba jöhető személy a Bebek család egyik tagja lehet. (10. ábra)

Bebek de Pelsőcz

A Bebekek közül ekkor Pál (†1469) és György (†1478) éltek, akik nem töltöttek be országos tisztséget, de mindketten a bárók közé tartoztak. Pál testvére – Orsolya – Szapolyai Imre felesége volt, akinek politikai befolyása, közéleti szerepe és nem utolsósorban markáns egyénisége révén elképzelhető, hogy Bebek Pál vagy György tisztséghez jutott a pénzügyigazgatásban (jelen esetben, mint körmöci kamaraispán). A családtagokat szoros gazdasági érdekek is összefűzték. Bebek Pál 1469 őszen elhunyt, halála után minden vagyonát – amelyek között bányák is voltak – Szapolyai Imre próbálta megszerezni, azonban a király ehhez nem járult hozzá.¹⁸ A velük rokon Csetneki család tagjai – akiknek bányabirtokaik is voltak – szintén tiltakoztak Szapolyai Imre birtok követelése miatt és a királyt is tiltották az adományozástól.¹⁹

Bebek Pál lehetett az a személy, aki 1469-ben átvette Kandsorfer János után a körmöcbányai kamarát, és az ő idejében történt meg az aranyforint új éremképeinek bevezetése. Halála miatt csak rövid ideig tölthette be a kamaraispáni hivatalt, ezért nem maradt róla okleveles emlék (vagy eddig nem került elő).²⁰

Bebek Pál pecsétje. DL 15694.

Az oklevelet Imre vajda özvegye, Veronika és fia Pál állította ki. E pecsét mellett zöld viaszba nyomva egy valamivel kisebb gyűrűs pecsét töredéke (valószínűleg Veronikáé) látható, amelynek alsó részében szintén kettőskereszt töredéke vehető ki. Vö. Rácz György: Az Ákos nemzetség címere. *Turul*, 67 (1995) 31.

¹⁷ Soós Ferenc: Mühlstein Vid körmöci kamaraispánsága. *Az Érem*, 53 (1997) 1–5.

¹⁸ 1469. november 7.: DF 263147., Szepesi káptalan.

¹⁹ 1469. december 31.: MOL Diplomatikai Levéltár 16947., Jászói konvent.

²⁰ Soós Ferenc: Mátyás király 1467. évi pénzügyi reformjának gyakorlati végrehajtása. Numizmatika és társtudományok III. Konferencia Nyíregyházán 1997. október 17–19. (Szerk. Ulrich Attila) Nyíregyháza, 1999. 171–177.